

# Verschillende geloven in het CDA?

De politieke overtuiging, die als antwoord op de oproep van de Bijbel gestalte krijgt, is het samenbindend element waarop eenieder in het CDA aanspreekbaar is. Ook andersgelovigen en agnosten kunnen de morele band van de politieke overtuiging delen inclusief de dialoog met de Heilige Schrift. Er is geen reden het eerder ingenomen standpunt met betrekking tot de positie van andersgelovigen in het CDA te verlaten.

In het rapport, waarin de commissie-Gardeniers de verkiezingsnederlaag van het CDA in 1994 evalueerde, is een aanbeveling opgenomen inzake de positie van 'andersgelovigen' binnen het CDA. De commissie constateert dat deze positie in de praktijk aanleiding kan geven tot onduidelijkheid. Zij adviseert het Partijbestuur hieraan, in lijn met het 'Program van Uitgangspunten', meer aandacht te besteden.<sup>1</sup> Hoewel het rapport zelf daarop verder niet ingaat, kan de onduidelijkheid in kwestie worden aangeduid



*Dr. C.J. Klop*

als de door delen van de CDA-achterban ervaren tegenstrijdigheid tussen de christelijke grondslag van de partij en het kandideren voor de volksvertegenwoordiging van mensen die een ander geloof aanhangen. De meest pregnante vertegenwoordiger van dit standpunt is de 'Beweging Christelijke Koers CDA',

die het Partijbestuur terzake nauwlettend en kritisch volgt en met haar standpunten regelmatig de publiciteit zoekt. Ook buiten deze beweging bestaat er onder de CDA-leden echter onduidelijkheid over de praktische betekenis van het formele partijstandpunt. De aanbeveling van de commissie-Gardeniers is daarom terecht. In dit artikel wil ik onderzoeken op welke wijze de gevraagde duidelijkheid verschaft kan worden.

## Het standpunt van het CDA

Een discussie over de positie van anders- of niet-gelovigen is niet nieuw in het CDA. Ook al vóór de oprichting in 1980 speelde deze vraag een rol, zij het dat deze toen niet zozeer betrekking had op andersgelovigen, als wel op niet-gelovigen.<sup>2</sup> Het ging om de vraag of leden van het CDA persoonlijk aan-

sprekbaar zouden moeten zijn op de grondslag van de partij. Deze grondslag van het CDA staat in de statuten van de partij: "Het CDA aanvaardt de Heilige Schrift als richtsnoer voor het politieke handelen" (artikel 2). Over deze kwestie werd een rapport uitgebracht, 'Grondslag en politiek handelen'. Dit concludeerde "dat, gezien de aard van het politieke veld zelf, deze vraagstelling niet als de juiste kan worden aangemerkt."<sup>3</sup> De grondslag heeft een inspirerende en normerende betekenis, maar maakt het CDA nog niet tot een politieke partij. "Daartoe is een nadere uitwerking en toespitsing nodig op het politieke terrein zelve. Wij menen derhalve dat de politieke overtuiging datgene is wat het CDA eerst tot partij maakt."<sup>4</sup> De discussie werd vervolgens in 1978 overeenkomstig de aanbevelingen van het rapport beslecht met de aanvaarding van een resolutie door de partijraden van ARP, KVP en CHU. De resolutie zegt letterlijk: "De leden van het CDA dienen persoonlijk aanspreekbaar te zijn op onze politieke overtuiging, waarvan het hart wordt gevormd door de inspiratie van en de toetsing aan de boodschap van de Heilige Schrift voor het politieke leven."<sup>5</sup> De resolutie kreeg als volgt zijn neerslag in de statuten van het CDA: "Het CDA streeft naar een maatschappij waarin de Bijbelse gerechtigheid gestalte krijgt, de mens zijn vrijheid en verantwoordelijkheid kan beleven en waarin het welzijn van allen wordt gediend; het legt zijn politieke overtuiging vast in een Program van Uitgangspunten en zijn concrete doeleinden in een actieprogramma, waarmede het zich uitdrukkelijk richt tot de gehele Nederlandse samenleving zonder onderscheid naar geloofsovertuiging of maatschappelijke groepering" (artikel

3). Het in deze artikelen gevraagde Program van Uitgangspunten kwam in 1980 tot stand. Artikel 3 van dit program (in de huidige geactualiseerde versie is het artikel 2) zegt: "De politieke overtuiging, die als antwoord op de oproep van de Bijbel voor de politiek gestalte krijgt, is het samenbindende element waarop eenieder in het CDA aanspreekbaar is. Dit Program van Uitgangspunten geeft uitdrukking aan deze politieke overtuiging."

De politieke overtuiging is dus het samenbindende element waarop eenieder in het CDA aanspreekbaar is. Alle CDA-ers zijn onderling gebonden door het Program van Uitgangspunten. Sinds 1980 geldt de formule dat ieder die het Program van Uitgangspunten onderschrijft, welkom is en dan ook daaraan gehouden mag worden. Er wordt niet gevraagd naar het persoonlijk geloofsleven van de betrokkene, ook niet als men anders- of niet-gelovig is. Als betrokkene verklaart te willen meedoen in een partij met zo een politieke overtuiging, dan wordt hij of zij op zijn of haar woord geloofd. Al doende blijkt dan of betrokkene zich werkelijk christen-democraat betoont, of dat hij of zij toch politieke ideeën heeft die met de politieke overtuiging van het CDA niet stroken. Alleen daaraan kunnen consequenties worden verbonden met betrekking tot de kandideerbaarheid van alle leden zonder onderscheid. Het gaat dus niet om de geloofsvraag, maar om de vraag of men het politieke antwoord dat het CDA geeft op de oproep van de Bijbel, wil delen. Dit is het standpunt dat in de ARP, de KVP en de CHU altijd heeft bestaan, dat door het CDA sinds 1980 consequent is ingenomen en dat in 1993 is herbevestigd.

## Onduidelijkheid in de praktijk

Hoewel dit standpunt in artikelen in de partijbladen is toegelicht, blijft de kwestie periodiek de kop opsteken.<sup>6</sup> Het gaat daarbij om aanvallen op zowel agnosten als andersgelovigen in het CDA. Centraal staat daarbij de gedachte dat "iemand die het Evangelie verwert - hetzij agnost, hetzij islamiet, hetzij hindoe - niet vruchtbaar kan meedoen aan de toetsing van de politieke overtuiging aan de bijbel" zoals in artikel 2 van het Program van Uitgangspunten omschreven. "Men kan alleen iets toetsen als men een norm daarvoor erkent."<sup>7</sup> Ik zal op deze kwestie dieper ingaan, maar eerst wil ik de vraag stellen of er alternatieven denkbaar zijn voor het CDA-standpunt. Is het mogelijk om het probleem op een andere wijze op te lossen dan het CDA doet en, zo ja, bevredigen deze oplossingen?

## Multireligieuze partij

Een alternatief voor een partij op christelijke grondslag, die haar gelederen openstelt voor andersgelovigen, is uiteraard een multireligieuze partij, een partij die ook de Koran en de Veda-geschriften als grondslag erkent. Ook die vraag is in een eerder stadium in het CDA aan de orde geweest. In een vroege fase van het fusieproces is geopperd dat het CDA een open sociale volkspartij zou moeten zijn, die zowel het christelijk geloof als het humanisme als grondslag zou aanvaarden. Dat voorstel is niet aanvaard. Nevenschikking van inspiratiebronnen werd beschouwd als het opgeven van inspiratiebronnen.<sup>8</sup> Ook recent is weer de vraag gesteld of de grondslag van het CDA niet verruimd kan worden, zodat ook aanhangers van andere religies, bijvoorbeeld moslims en hindoes, zich in de partij

meer kunnen thuisvoelen. Het CDA-congres in 1993 was, evenals de *conference* van de drie partijen in 1974, van mening dat de grondslag niet verruimd zou moeten worden. De sinds 1980 geldende formule achtte het een juiste regeling, die ook voor de toekomst geschikt blijft. In de praktijk blijkt het antwoord dat het CDA in zijn politieke overtuiging geeft op de oproep die van de bijbel naar de politiek uitgaat, door sommige joden, moslims en hindoes te kunnen worden gedeeld. Die situatie wil het CDA handhaven. Wijziging van de grondslag in de richting van een multireligieuze partij zou de consistentie en de kracht van het antwoord dat op deze grondslag in het Program van Uitgangspunten gegeven wordt, kunnen verzwakken.

## Personalisme

Een tweede alternatief voor het CDA-standpunt, is een partij die zich baseert op het personalistisch mensbeeld. Deze situatie doet zich voor in de Belgische CVP en min of meer ook in de EVP. Dit personalisme stamt uit de sociale leer van de rooms-katholieke kerk en is filosofisch met name uitgewerkt door Emmanuel Mounier (1905-1950) en de groep intellectuelen rond het tijdschrift *'Esprit'*, waartoe ook Denis de Rougemont en Jacques Maritain behoorden.<sup>9</sup>

Hij ontwikkelde dit mensbeeld in de periode vóór de Tweede Wereldoorlog toen fascisme en stalinisme sterk in opkomst waren, terwijl de democratische wereld levens- en wereldbeschouwelijk versplinterd en verzwakt was. Mounier zocht naar een gemeenschappelijk mensbeeld om het samenleven van mensen met fundamenteel verschillende opvattingen, zoals humanisten, joden, katholieken, protestanten,

orthodoxen en moslims, in te funderen. Hij noemde dit mensbeeld personalistisch. Dit personalisme is transcendentiaal gefundeerd - hij noemde het aanvankelijk een *Personalisme Catholique* - maar richt zich in beginsel tot iedereen, die zijn uitgangspunt zoekt in de menselijke waardigheid. Deze waardigheid mag niet ondergeschikt worden gemaakt aan (totalitaire) systemen, maar ook niet worden beperkt tot (liberaal) individualisme. Het gaat om personen die zich kunnen ontplooiën in gemeenschappen.

Men vindt dit personalistische mensbeeld als grondslag voor partijvorming terug in de CVP en overwegend ook in de EVP. Het beginselprogramma van de EVP opent met:

101. Wij christen-democraten, leden van de EVP, bevestigen de onvervreembare waarde van iedere mens. De mens is het onderwerp en niet het object van de geschiedenis.

102. Doordrongen van de joods-christelijke waarden ziet de EVP in iedere mens een persoon, dat wil zeggen een uniek menselijk wezen, dat onvervangbaar is, tot niets anders te herleiden, vrij van nature en open voor transcendentie.

---

**Het gaat om het  
aanvaarden van de  
morele band van de  
politieke  
overtuiging.**

---

103. Ieder mens is aangewezen op anderen. Omdat hij vrij, solidair en verantwoordelijk is, moet de menselijke persoon deelnemen aan de opbouw van de samenleving. Voor velen onder ons berust een dergelijk engagement op de overtuiging dat we geroepen zijn bij te dragen tot het bevrijdend en scheppend werk van God.<sup>10</sup>

Later in de tekst wordt de relatie tussen geloof en politiek, zoals de EVP die ziet, nog eens omschreven:

163. Op het vlak van de politiek bevestigen wij de band tussen de christelijke principes en waarden, geïnspireerd door het Evangelie en het christelijk cultureel erfgoed, en de mensenrechten en de democratische idealen van vrijheid en gelijkheid, de sociale rechtvaardigheid en de solidariteit.

165. Als christen-democratische, maar niet-confessionele partij is de Europese Volkspartij wezenlijk een partij van waarden.

De EVP baseert zich dus net als het CDA niet op een confessie, een kerkelijke belijdenis. Anders dan het CDA baseert zij zich op een mensbeeld, dat geïnspireerd is door het Evangelie, en op joods-christelijke waarden. De tekst van het beginselprogramma is sterk personalistisch van aard. Het ontwerp was dat nog sterker, maar daarin zijn dankzij amendering - met name vanuit CDA en CDU - verwijzingen opgenomen naar de inspiratiebronnen van de christen-democratie. Om toe te treden tot de EVP hoeft men niet persoonlijk tot het christelijk geloof te behoren, ook andersgelovigen die dit mensbeeld delen, zijn welkom. De EVP omzeilt aldus een grondslagdiscussie, zoals die in het CDA speelt. Zij spreekt zich slechts indirect uit over de geestelijke bron van het mensbeeld, waarop zij zich baseert.

Zijn de grondslagen dus verschillend - een mensbeeld, respectievelijk de Heilige Schrift - in de praktijk komen de EVP en het CDA tamelijk dicht bij elkaar uit. De vraag rijst derhalve of ook het CDA niet het personalisme als grondslag zou kunnen nemen. Het sluit zich dan aan bij de Europese christen-democratie en heeft ogenschijnlijk meer ruimte om andersgelovigen op te nemen. Om twee redenen meen ik dat dit alternatief niet geschikt is. Ten eer-

ste heeft het personalisme in Nederland vooral invloed gehad op de Doorbraak: Schermerhorn en Banning waren personalisten.<sup>11</sup> Weliswaar berustte ook de publikatie 'Welvaart, welzijn en geluk. Een katholiek uitzicht op de Nederlandse samenleving' (1964) op een personalistische fundering, maar deze is niet in de fusiegesprekken in het CDA ingebracht. Voor zover de bovengenoemde gedachte van de open, sociale volkspartij crop gebaseerd was, is deze reeds binnen de KVP zelf afgewezen. Op de tweede plaats is de levensbeschouwelijke verankering van het beginselprogramma van de Europese Volkspartij vooral te danken aan de CDU en het CDA, partijen die niet het personalisme, maar expliciet het christelijk geloof als inspiratiebron voor hun politieke handelen beschouwen. Het kan geen kwaad om die gezonde spanning in de EVP te handhaven, nu er ook conservatieve partijen worden toegelaten.

### Volkspartij

Een derde term die in dit verband wel naar voren komt is het woord 'volkspartij'. Het wordt in verband gebracht met artikel 3 van het Program van Uitgangspunten, waarin staat dat het CDA zich zonder onderscheid richt tot de gehele Nederlandse bevolking. Onder meer de kleine christelijke partijen verwijten het CDA wel volkspartij te zijn in die zin dat niet alleen christenen welkom zijn als lid. Dit verwijt berust op een misverstand. De term 'volkspartij' stamt uit de eerste fase van de christen-democratie uit het begin van deze eeuw. Met het volkspartij-karakter wilden de christen-democraten toen benadrukken dat zij de klassenstrijd verwierpen als basis voor partijvorming. Arbeid en kapitaal achtten zij vanuit

christelijk-politiek perspectief principieel verzoenbaar. Daarom noemden zij zich volkspartijen, partijen die zich niet fundeerden in een klasse, de arbeidersklasse of de beter gesitueerden, maar in een christelijke politieke overtuiging. Volkspartij zijn is dus geen alternatief voor christelijke partijvorming, maar er juist de uitdrukking van. Met andersgelovigen heeft dat niets te maken.

### Conclusie

De alternatieven voor het CDA-standpunt inzake de positie van andersgelovigen binnen de partij zijn niet overtuigend genoeg om de tot dusver gevoerde lijn in te wisselen voor iets anders. Dat betekent dat de volle aandacht moet liggen op de verheldering van deze lijn, zoals het rapport-Gardeniers vraagt.

### Andersgelovigen en de politieke overtuiging

Op de eerste plaats dient duidelijk te zijn dat de politieke overtuiging een morele band is. Reeds Dooyeweerd beschouwde politieke partijen als samenlevingsstructuren, gefundeerd in het historisch aspect en met het morele als kwalificerend aspect. Hij omschrijft hen als "de op vrijwillige basis georganiseerde, verenigende macht van een politieke overtuiging met betrekking tot de principes die het beleid van de staat en zijn administratieve onderdelen richting moeten geven".<sup>12</sup> Belangrijk hierbij is dat het morele niet los staat van religie, maar er ook niet mee samenvalt. Politieke partijen zijn geen religieuze, maar morele organisaties. Artikel 2 van het Program van Uitgangspunten geeft aan hoe de morele politieke overtuiging tot stand komt. Dit is niet een rechtstreekse toepassing

van bepaalde bijbelteksten, maar een "antwoord op de oproep die van de bijbel uitgaat naar de politiek". De relatie tussen de bijbel en de christen-democratische overtuiging is dus een dialoog: de bijbel roept ons op om bepaalde dingen te doen en andere te laten en christen-democraten geven in hun politieke overtuiging een antwoord

op die oproep. Deze antwoord-formule is in 1972 door W.C. Hoogendijk en P.A.J.M. Steenkamp ontwikkeld om aan te geven dat de Bijbel niet als een pasklaar receptenboek functioneert, maar dat mensen de daarin vervatte oproep steeds naar hun eigen omstandigheden moeten vertalen.<sup>13</sup>

Bij de actualisering in 1993 is een zin in dit artikel ingevoegd, die reeds in de resolutie van 1978 voorkwam, welke dit dialoog-karakter nog eens vastlegt: "De voortdurende toetsing aan de bijbel is het kenmerk van die politieke overtuiging." De zin brengt tot uitdrukking dat het Program van Uitgangspunten niet éénmalig tot stand komt als antwoord op de oproep van de Bijbel en verder een zelfstandig bestaan leidt los van de inspiratiebron, maar dat er een voortdurende dialoog plaatsvindt tussen grondslag en politieke overtuiging. Als men de politieke overtuiging losmaakt van de inspiratiebron, dan vervlakt zij gemakkelijk en kan zij niet meer onderscheidend functioneren.

De vraag is dus of agnosten en andersgelovigen de morele band van de politieke overtuiging kunnen delen inclusief deze dialoog met de Heilige Schrift. Naar mijn smaak moet die

vraag bevestigend worden beantwoord. Niet alle agnosten en niet alle andersgelovigen kunnen dat, maar mijn ervaring met christen-democraten uit die kringen luidt dat dit wel degelijk mogelijk is. Zeker geldt dit joden, die het Oude Testament en de Tien Geboden voluit voor hun rekening nemen. Ook voor aanhangers van die andere

---

**Als men de politieke  
overtuiging  
losmaakt van de  
inspiratiebron,  
vervlakt zij  
gemakkelijk en kan  
zij niet meer  
onderscheidend  
functioneren.**

---

Abrahamitische godsdienst, de islam, geldt het. Theologisch iets moeilijker te beoordelen is of dit ook geldt voor aanhangers van andere dan deze godsdiensten, zoals hindoes, maar er is geen reden om net als de 'Beweging Christelijke Koers CDA', bij voorbaat hun integriteit in twijfel te trekken als zij zelf deze vraag bevestigend beantwoorden. De praktijk heeft inmiddels uitgewezen dat ook voor

personen uit die kring geldt dat zij zich als christen-democraat manifesteren. En ook onder de agnosten bevinden zich herkenbare christen-democraten, die hun mannetje staan als het gaat om de toetsing aan de Heilige Schrift.<sup>14</sup>

Net zo min als alle christenen christen-democraat zijn, zullen alle aanhangers van andere geloven of alle agnosten zich tot de christen-democratische politieke overtuiging bekennen. Ook onder deze groepen heeft men fundamentalisten, midden-orthodoxen en vrijzinnigen. Delen van deze geloofsgemeenschappen kunnen zich aangetrokken voelen tot het CDA. En net als in de KVP, de ARP en de CHU het geval was - daar werd niet op christelijk geloof geballoterd - zo ook zal het CDA zijn toelatingscriterium in de politieke en niet in de godsdienstige overtuiging moeten zoeken.

Moet men persoonlijk een gelovig christen zijn om als volwaardig lid aan het CDA te kunnen deelnemen? Die vraag is in de geschiedenis van de christen-democratie in ons land ten enen male afgewezen. Het gaat om het aanvaren van de morele band van de politieke overtuiging. Zijdelings kan nog gewezen worden op de krachtige verdediging door ARP, CHU en KVP van het ambtsgebied in de gemeenteraad en provinciale staten, dat ook wordt uitgesproken namens de niet-gelovige leden van de volksvertegenwoordiging. Kennelijk wordt dit wel mogelijk geacht.<sup>15</sup> Betekenisvol in dit verband zijn ook de conclusies van Hans Küng inzake de tussen de wereldgodsdiensten bereikte morele consensus.<sup>16</sup>

Toch kan met het rapport-Gardeniers worden ingestemd, waar het stelt dat de positie van andersgelovigen in het CDA dient te worden verduidelijkt. Daarom is het goed om betrokkenen zelf aan het woord te laten, zonder te vervallen in een onderzoek naar hun persoonlijke geloofsbeleving. Het gaat om de verheldering van de vraag hoe de verschillende geloven op één politiek kussen kunnen.

—4302000

*Dr. C.J. Klop is adjunct-directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.*

## Noten

- 1 CDA, *Rapport Evaluatie commissie* 's-Gravenhage 1991: 41.
- 2 Een uitstekende documentatie van de discussie verscheen in: Stichting Kader- en Vormingswerk ARP, *Van Wondschoten tot Hoogeroven. Documentatie over de grondslagdiscussie in het CDA* 's-Gravenhage 1976:.
- 3 CDA, *Grondslag en politiek handelen* 's-Gravenhage 1978: 86.
- 4 *Grondslag en politiek handelen*, 91.
- 5 H. Borstlap en C.J. Klop, *De groei naar het CDA. Momenten en impressies uit dertien bevoegen jaren* (Franeker 1980) 167.
- 6 Bijvoorbeeld: A.M. Oostlander, 'Kunnen mos-
- 7 Brief van de secretaris van 'Beweging christelijke koers CDA te Amersfoort aan de voorzitter van het CDA, 23 juni 1995.
- 8 *De groei naar het CDA*, 71, 111-116.
- 9 A.J.M. van Weers, Staat en persoon. *De politieke filosofie van Emmanuel Mounier* (Delft 1987) 150. G. Bouckaert, 'Mounier en de beweging rond 'Esprit'', in: L. & G. Bouckaert, *Metafysiek en engagement. Een personalistische visie op gemeenschap en economie* (Leuven/Amersfoort 1992) 123-142.
- 10 Europese Volkspartij, *Basisprogramma* (Brussel 1993) artt. 101-103.
- 11 Van Weers beschrijft de invloed van Mounier en het personalisme in ons land: "Men kan zich de invloed van Mounier niet beperkt genoeg voorstellen. Van meer betekenis lijkt die van De Rougemont op Brugmans en van Buber op Banning", o.c., 19-26.
- 12 H. Dooyeweerd, *A New Critique of Theoretical Thought* (Amsterdam 1957) III, 614. Dooyeweerd neemt hier afstand van zijn eerder, in *Wijshegerte der Wetsidee* (Amsterdam 1935) gehuldigde, opvatting dat politieke partijen het religieuze aspect als bestemmingsfunctie hebben.
- 13 *De groei naar het CDA*, 69 en 194.
- 14 Een prachtig voorbeeld is A.C. Zijderveld, 'Verantwoordelijkheid en verantwoording. Een wijsgerig-sociologische begripsbepaling' in: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, *Feiten boven tafel. Verantwoording en verantwoordelijkheid binnen het openbaar bestuur* 's-Gravenhage 1994) 7-11.
- 15 *Bestuursforum*, april 1980, 122-128; april 1982, 129; juli 1982, 219; december 1982, 356.
- 16 H. Küng, 'De bindende kracht van een wereld-ethos', *Christen Democratische Verkenningen* (1995/7-8) 312.